

INKLYUZIV TA'LIM MAKTABGACHA TA'LIMDA O'QITILISHI

Bayjonov Furqat Baxramovich

Alfraganus Universiteti

Pedagogika va psixologiya kafedrası dotsent v.b

Fayziyeva Muslima Abduvahob qizi

Alfraganus Universiteti 2-kurs talabasi

muslimafayziyeva0102@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada mamlakatimizda joriy qilinayotgan yangi ta'lim tizimi ya'ni inklyuziv ta'lim tizimining takomillashuvi, konsepsiyasi va xususiyatlari, maktabgacha ta'lim muassasalarida inklyuziv ta'limni joriy qilinayotganligi, hamda imkoniyati cheklangan bolalarni o'z tengdoshlari qatorida teng huquqli ta'lim-tarbiya berish va inklyuziv ta'lim tizimi maqsad va tamoyillari haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Inklyuziv ta'lim, konsepsiya, ta'lim-tarbiya, ijtimoiy integratsiya, diskriminatsiya, jismoniy infratuzilma.

Аннотация: В данной статье рассматривается новая система образования, внедряемая в нашей стране, а именно совершенствование, понятие и характеристики системы инклюзивного образования, внедрение инклюзивного образования в дошкольных образовательных учреждениях, а также равное образование и воспитание детей с ограниченными возможностями среди сверстников. рассказывает о целях и принципах системы инклюзивного образования.

Ключевые слова: Инклюзивное образование, концепция, образование, социальная интеграция, дискриминация, физическая инфраструктура.

Annotatsion: This article discusses the new education system being introduced in our country, namely the improvement, concept and characteristics of the inclusive education system, the introduction of inclusive education in preschool educational institutions, as well as equal education and upbringing of children with disabilities among their peers. talks about the goals and principles of the inclusive education system.

Key words: Inclusive education, concept, education, social inclusion, discrimination, physical infrastructure.

Maktabgacha talim tizimini yanada takomillashtirish, bolalarning sifatli maktabgacha ta'limdan teng foydalanishini ta'minlash, maktabgacha ta'lim xizmatlarining nodavlat sektorini rivojlantirish maqsadida, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 30-sentyabrdagi "Maktabgacha ta'lim tizimini boshqarishni takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori qabul qilindi.

Ushbu qarorda O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi ishlab chiqildi.

2023-2025-yillar davomida:

- inklyuziv ta'lim tizimi bosqichma-bosqich boshqa umumiy o'rta ta'lim muassasalarida joriy qilish;
- alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan har bir bolaning inklyuziv ta'lim olish huquqini ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlar amalga oshirish;
- inklyuziv ta'limda o'qitish usullari takomillashtiriladi hamda ta'lim jarayoniga individuallashtirish tamoyillari bosqichma-bosqich joriy etish;
- inklyuziv ta'lim jarayonida o'quvchilarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashga, ularning jismonan sog'lom va baquvvat shakllanishiga qaratilgan choralar ko'rish;

O'quvchilarning jismoniy va aqliy ehtiyojidan hamda ta'lim muassasalarining geografik joylashuvidan kelib chiqib, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun ixtisoslashtirilgan davlat ta'lim muassasalari soni optimallashtirish belgilab qo'yildi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi farmoniga muvofiq O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirish, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini takomillashtirish hamda ularga ko'rsatiladigan ta'lim xizmatlari sifatini yaxshilash maqsadida 2020-2025-yillarda xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi ishlab chiqildi. Prezident tomonidan 30 sent samaradorlikni yana oshirishda harakat qo'shimcha chora-tadbirlar amalga oshirish [PF-152-sonli] buyrug'i olinadi. Bu haqda adliya xabar qildi. Farmonga davlatning yonida, maktabgacha ta'lim, ta'lim dasturi doirasida quyidagilar amalga oshiriladi:

- kichik va o'rta guruhlardagi bolalarda kognitiv, psixomotor va ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish;
- katta va maktabga tayyorlov guruhlaridagi bolalarda bilim olish, kommunikativ va ijodiy kompetensiyalarni shakllantirilishiga qaratilgan o'quv-metodik materiallarni ishlab chiqish.

2026-2027 o'quv yilidan:

- bog'chalar tomonidan maktabgacha ta'limni boshqarish axborot tizimida bolaning rivojlanish xaritasini yuritish amaliyoti joriy qilinadi;
- maktabga tayyorlov guruhlarini tamomlagan bolalarga ularning rivojlanish xaritasi asosida bir yillik maktabga tayyorlov fan o'tganlik haqida elektron sertifikat berish yo'lga qo'yiladi.

2025 yildan 1 avgustgacha:

Maktabgacha ta'limning davlat ta'lim dasturi doirasida ishlab chiqarilgan elektron resurslar, audiovizual vaziyatlar va o'quv-metodik materiallar maktabgacha ta'limni boshqarish axborot tizimida joylashtiriladi hamda ulardan erkin va bepul

foydalanish imkoniyati yaratiladi. Maktabgacha ta'limni boshqarish axborot tizimida ota-onalar uchun shaxsiy kabinet yaratiladi va unda bolaning rivojlanish xaritasi ma'lumotlarining joylashtirilishi ta'minlanadi.

Farmonga qarab, 2025-yil 1-yanvardan:

- maktabgacha ta'lim tashkilotining direktori o'rinbosari lavozimi joriy etiladi;
- respublikaning barcha tuman (shahar)larida kamida bittadan tayanch maktabgacha ta'lim muassasalari faoliyati yo'lga qo'yiladi;
- barcha maktabgacha ta'lim tashkilotlarida malaka oshirishning «Metodik asossator», tayanch maktabgacha ta'lim tashkilotida esa «Metodik ma'lumot kuni» kabi shakllari bosqichma-bosqich joriy qilinadi;
- trener rahbari yuritayotgan direktor o'rinbosarlariga lavozim maoshining 20 foizi miqdorida qo'shimcha har oylik ustama haq to'lanadi;
- 2025-yil 1-martdan tajriba-sinov tariqasida respublikaning uzoq va chekka hududlarida joylashgan maktabgacha ta'lim tashkilotlari pedagog kadrlari uchun mobil malaka oshirish xizmatlari joriy etiladi;
- maktabgacha va maktab o'quv tarbiyasi jamg'armasidan maktabgacha ta'lim tashkilotlari va pedagog xodimlarini ham rag'batlantirishga ruxsat beriladi.
- 2025-yil 1-yanvardan tajriba-sinov tariqasida har bir tuman (shahar)dagi bittadan umumiy turdagi davlat maktabgacha ta'lim tashkilotlarida inklyuziv ta'lim guruhleri ochiladi.

Inklyuziv ta'limda imkoniyati cheklangan bolalarga nima beradi?

- o'z imkoniyatini o'zi uchun kashf etish imkonini beradi;
- mustaqil harakatlanish birgalikda, hamkorlikda ishlash imkoniyati orqali yuzaga keladi;
- dunyoqarashi kengayadi, hayotiy tajribasi oshadi;
- o'qishga bo'lgan ehtiyoji va qiziqishlari ortadi;
- o'zini barcha bilan bir xil his qila boshlaydi;
- ilgari sezilmagan imkoniyatlari ochiladi;
- yotsirash, yakkalanish kabi xususiyatlari yo'qoladi.

Inklyuziv ta'lim sog'lom bolalar hayotiga qanday ta'sir ko'rsatadi?

- O'zlariga o'xshamagan tengdoshlari va ularning hayoti, ehtiyojlarini his qiladilar;
- Tengdoshlariga g'amxo'rlik hissi uyg'onadi;
- Ularni qo'llab-quvvatlash, yordam berishga intilish insonparvarlik hissi tarbiyalanadi;
- O'quvchilarda atrofdagi insonlarga, imkoniyati cheklanganlarga pozitiv munosabat, o'zaro hurmat tarbiyalanadi;
- Yordamga muhtoj insonlarga e'tiborsizlik qilmaydigan shaxsga aylanadilar; Hozirda mamlakatimizda inklyuziv ta'limga yo'naltirilgan maktabgacha ta'lim tashkilotlari kun sayin ko'payib va takomillashib bormoqda. Bolalarning qobiliyatlari va har qanday holatidan qat'i nazar, ularning barchasiga sifatli ta'lim taqdim etilishi kerak. Ma'lumki,

maxsus ta'lim aqliy, jismoniy tashqi ko'rinishga muvofiq amalga oshirilsa, inklyuziv ta'lim bolaning qobiliyati va imkoniyatlariga ko'ra belgilanadi hamda inklyuziv ta'lim bolaga yo'naltirilgan va moslashtirilgan, yo'riqnomali, barchaga mo'ljallangan o'quv dasturi asosida o'qitiladi. Inklyuziv ta'limda bog'chalar (maktabgacha ta'lim muassasalari) o'zida maxsus ehtiyojli bolalar va sog'lom bolalarni birgalikda o'qitish va tarbiyalashni nazarda tutadi. Bu yondashuv har bir bolaning individual ehtiyojlariga moslashgan, teng huquqli va qo'llab-quvvatlovchi muhitni yaratishga qaratilgan.

Inklyuziv ta'limda bog'chalarning asosiy xususiyatlari:

1. Teng imkoniyatlar yaratish: Maxsus ehtiyojli bolalarga umumiy guruhda qatnashish imkonini berish. Bu orqali ular sog'lom tengdoshlaridan o'rganadi va jamiyatning ajralmas qismi bo'lishni his qiladi.
2. Moslashgan dasturlar: Ta'lim va tarbiya dasturlari bolalarning qobiliyatlari va ehtiyojlariga qarab moslashtiriladi. Masalan, individual rivojlanish rejasi (IRR) tuziladi.
3. Mutaxassislar yordami: Inklyuziv guruhlarda defektolog, logoped, psixolog va boshqa mutaxassislar ishlaydi. Ular bolalarning rivojlanishidagi qiyinchiliklarni aniqlab, ularga yordam beradi.
4. Ijtimoiy integratsiya: Maxsus ehtiyojli bolalar va sog'lom bolalar birgalikda o'ynab, o'qib, muloqot qilishadi. Bu ularning ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantiradi va diskriminatsiyani kamaytiradi.
5. Ota-onalar bilan hamkorlik: Ota-onalar uchun maslahatlar, treninglar va qo'llab-quvvatlash guruhlari tashkil etiladi, bu bolalarning muvaffaqiyatli integratsiyasiga yordam beradi.

Inklyuziv bog'chalar uchun zarur sharoitlar.

- Jismoniy infratuzilma: Nogironligi bo'lgan bolalar uchun qulay kirish joylari, maxsus o'quv qurollari va o'yin maydonchalari.
- Ta'lim jarayonining moslashuvi: O'yinlar, mashg'ulotlar va o'quv faoliyatini turli darajadagi qobiliyatlarni hisobga olgan holda tashkil etish.

Kadrlar malakasi: Tarbiyachilar va pedagoglarni inklyuziv ta'lim usullari bo'yicha o'qitish.

Afzalliklari:

1. Har bir bolaning huquqini hurmat qilish va rivojlantirish.
2. Ijtimoiy va hissiy ko'nikmalarni shakllantirish.
3. Jamiyatda inkluzivlik va bag'rikenglikni rivojlantirish.

Erta bolalik ta'limida inklyuziv jamoalarni qurish strategiyalari. Erta yoshdagi bolalar ta'limida inklyuziv jamoalarni qurish strategiyalari har bir bola o'zini qadrligi, tushunilgan va qo'llab-quvvatlanayotganini his qiladigan muhitni yaratish uchun juda muhimdir. Kengaytirilgan ijtimoiy ko'nikmalar Inklyuziv ta'lim barcha bolalarga turli millat, madaniyat va qobiliyatga ega tengdoshlari bilan muloqot qilish imkonini beradi.

Ular turli xil tengdoshlar guruhi bilan samarali muloqot qilishni, vazifalarda hamkorlik qilishni va ijtimoiy holatni o'rganishni o'rganadilar. Bu ularning ijtimoiy ko'nikmalarini real dunyo kontekstida rivojlantirishga yordam beradi. Yaxshilangan ta'lim natijalari. Inklyuziv ta'lim sharoitlari barcha talabalar uchun yaxshi akademik ko'rsatkichlarga olib kelishi mumkin. Inklyuziv muhitda o'qitish strategiyalari ko'pincha individual ta'lim uslublari va ehtiyojlariga moslashtirilgan. Shuning uchun, har bir kishi uchun ta'lim tajribasini oshirish. Talabalar jamoasining turli xil fikrlash va tajribalari dastur yoki sinfga yanada buyruq muhokamalar, ijodiy muammolarni hal qilish va dinamik o'rganishni olib kelishi mumkin. Bu tanqidiy fikrlashni rag'batlantirishi va kengash bo'ylab akademik natijalarni yaxshilashi mumkin. Maktabgacha va undan keyingi inklyuziv ta'limga bo'lgan ehtiyoj xorijiy davlatlar tajribasida yaxshi isbotlangan. Nogiron bolalar bilan sog'lom bolalarning birgalikdagi ta'limi, o'zaro munosabati va rivojlanishi ularning keyingi moslashuviga sezilarli ta'sir ko'rsatishi isbotlangan: bu ularga o'zini sog'lom odamlar bilan teng his qilish, hissiy farovonlikni his qilish, zarur bilim, ko'nikmalarni rivojlantirish imkonini beradi. va qobiliyatlari rivojlanadi. O'z navbatida, ta'lim tizimidagi bunday amaliyotlar sog'lom bolalarga ijobiy ta'sir ko'rsatadi, ularda "alohida" bolalarga nisbatan mehr-oqibat, sezgirlik va bag'rikenglikni tarbiyalashga yordam beradi. Shunday qilib, nogiron bolalar uchun inklyuziv maktabgacha ta'lim keyingi ijtimoiy, psixologik muammolar va qiyinchiliklardan xalos bo'lish imkoniyatidir. Biroq, inklyuziv maktabgacha ta'limning afzalliklariga qaramay, keng ko'lamli qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin: me'yoriy-huquqiy bazaning yo'qligi (bu bir guruhdagi nogiron bolalar sonini, ularning qolish muddatini, maktabgacha ta'lim muassasalarida qolish mezonlarini aniqlashga imkon beradi). Ota-onalarning munosabati ("maxsus" bolalarning ota-onalari ko'pincha o'z farzandlarini bog'cha ishchilariga o'tkazish mas'uliyatini o'tkazishadi va sog'lom bolalarning ota-onalari ko'pincha nogiron bola bilan guruhda bo'lish ularning bolasiga qandaydir tarzda zarar yetkazishi mumkinligidan qo'rqish va xavotirda bo'lishadi). Yuqoridagilarni umumlashtirgan holda shuni ta'kidlash mumkinki, inklyuziv maktabgacha ta'lim muassasasini yaratish zarurati tug'iladi (chunki bu nogiron bolalarning erta bolalikdan moslashishiga yordam beradi va alohida ehtiyojli odamlarga nisbatan bag'rikenglik munosabatini shakllantiradi). Ammo, shu bilan birga, ushbu ta'lim tizimida shoshilinch yechimlarni talab qiladigan ko'plab qiyinchiliklar mavjud, chunki ko'plab odamlarning hayoti va farovonligi, shuningdek, jamiyatimiz holati bunga bog'liq.

Maktabgacha ta'lim muassasasidagi mavjud to'siqlar:

Bolalar bog'chasining me'moriy-huquqiy ba'zaning yo'qligi.

- maxsus ta'limga muhtoj bolalar ko'pincha o'qishga layoqatsiz deb hisoblanadilar;

- aksariyat bog'cha o'qituvchilari nogironlik muammolari haqida yetarli ma'lumotga ega emaslar va imkoniyati cheklangan bolalarni guruhlarda o'quv jarayoniga jalb etishga tayyor emaslar;
- nogiron bolalarning ota-onalari o'z farzandlarining ta'lim olish huquqlarini qanday himoya qilishni bilmaydilar va ta'lim va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tizimidan qo'rqishadi;
- mutaxassislar tarkibi, inklyuziv guruhdagi ishchilarni moliyalashtirish tartibi;
- zarur uslubiy adabiyotlarning yetishmasligi;
- ta'lim muhitidagi hal etilmagan muammolar va moliyalashtirish bilan bog'liq yuzaga keladigan qiyinchiliklar (bu ko'plab maktabgacha ta'lim muassasalarining inklyuziv guruhlarini tashkil eta olmasligiga olib keladi);
- pedagogik xodimlar orasida nogiron bolani qabul qilish uchun yetarli tajriba, bilim va tayyorlikning yo'qligi;

Butun dunyoda inklyuziv maktabgacha ta'lim asos bo'lgan asosiy tamoyillar Salamanka deklaratsiyasida (1994-yil) mustahkamlangan va ikkita asosiy shaklda amalga oshiriladi: kompensatsiya turi (maxsus guruhlar va nogiron bolalar uchun zarur muhitni tashkil etish orqali amalga oshiriladi) va estrodiol tip (nogiron bolalarni yosh me'yorida chetga chiqmagan bolalar o'qiydigan guruhlariga bevosita kiritish orqali amalga oshiriladi). Maktabgacha ta'lim muassasalarida inklyuziv ta'lim alohida e'tibor talab qilishi bejiz emas, chunki bolalar bog'chasi bolaning ijtimoiylashuvi, intellektual va jismoniy rivojlanishi yo'lidagi muhim bo'g'in ekanligi hammaga ma'lum va uning shaxs sifatida shakllanishi, maktabgacha yoshdagi bolalikda kelajakdagi hayot uchun zarur bo'lgan muloqot va ijtimoiy o'zaro ta'sir ko'nikmalari shakllantiriladi va bolalar bog'chasida bola kattalar, tengdoshlari bilan muloqot qilishda muhim tajribaga ega bo'ladi, mustaqillik, to'g'ri tartib va tartibni o'rganadi. Nogiron bolalar haqida gapiradigan bo'lsak, hatto ontogeneznining dastlabki bosqichlarida ham ijtimoiy muhitga qo'shilish zarurati ayniqsa ortib boradi, shuning uchun nogiron bolalarni inklyuziv tarbiyalash va o'qitish juda erta yoshdan boshlanishi kerak. Muassasalarda kichik va o'rta guruhlardagi bolalarda kognitiv, psixomotor va ijtimoiy ko'nikmalar shakllanadi. Bog'cha mudiri va pedagog xodimlarni vazir jamg'armasi hisobidan rag'batlantirishga ruxsat etiladi. UNICEF inklyuziv ta'limni O'zbekiston ta'lim tizimiga kiritish masalalari bilan shug'ullanadi. Inklyuziv ta'lim vazifasi bolalarning qobiliyatlari va holatidan qat'iy nazar, ularning barchasiga sifatli ta'lim taqdim etishdan iborat. Shu bilan birga, inklyuzivlik tamoyili imkoniyatlari cheklangan bolalar ijobiy ruhiy va ijtimoiy rivojlanishga ega bo'lishlari uchun oilada yashashlari va o'z tengdoshlari bilan birga oddiy maktabda bilim olishlari lozimligini nazarda tutadi. Inklyuziv ta'lim tizimi nogironlar aravachasidagi bola yaqin atrofda joylashgan har qanday maktabda ta'lim olishi, o'zlashtirishda qiynalayotgan bo'lsa, o'qish va yozishga o'rganish uchun maxsus yordamga ega bo'lishi, darslarga qatnamay qo'ygan bolaga esa maktabga

qaytish uchun tegishli yordam ko'rsatilishini kafolatlaydi. Ta'lim tizimini joriy etish har doim ma'lum bir qonun qoidalarga, tamoyillarga asoslanishni talab etadi. Inklyuziv ta'lim tizimini joriy qilishda esa quyidagi tamoyillarga asoslaniladi:

- 1) Inklyuziv ta'limning e'tirof etilishi.
- 2) Inklyuziv ta'limning barcha uchun ochiq bo'lishi tamoyili.
- 3) Bog'lanishning mavjud bo'lishi tamoyili.
- 4) Markazlashtirilmagan bo'lishi tamoyili.
- 5) Inklyuziv ta'limda kompleks yondashishi tamoyili.
- 6) Inklyuziv ta'limda moslashuvchanlik tamoyili.
- 7) Malakaviylik tamoyili.

Bu tamoyilning mazmuni shundaki, 1990-yildan buyon maxsus ehtiyojli bolalarni umumta'lim muassasalari tizimida o'qitish borasida bir qancha jahon miqyosida deklaratsiyalar va qarorlar qabul qilindi. Ularni jahonning ko'plab davlatlari e'tirof etdilar.

Xulosa. Inklyuziv ta'lim nafaqat imkoniyati cheklangan bolalar uchun, balki barcha jamiyat a'zolari uchun muhimdir. Imkoniyati cheklangan bolalarni ilk yoshlaridanoq sog'lom bolalar qatoriga qo'shib sifatli ta'lim olishini ta'minlagan holda bolada ruhiy va jismoniy hissiyotlarini va harakatlarini rivojlantirishi, bolalarda bag'rikenglik, mehr-oqibat va shu kabi ijobiy sifatlarni shakllantiradi va ularni jamiyatga tayyorlaydi. Shu sababli, maktabgacha ta'limda inklyuziv ta'limni rivojlantirish jamiyatning barcha qatlamlarida qo'llab-quvvatlanishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida PQ-4860-sonli qaror 13.10.2020.
2. Д.З. Ахметова, З.Г. Нигматов, Т.А. Челнокова, Г.В. Юсупова и др. Педагогика и психология инклюзивного образования: учебное пособие. -Казань, 2013.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida qarori PQ-4312 08.05.2019.
4. Fan va talim maktabgacha ta'lim tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish uchun shart-sharoitlarni yaratish.<https://fanvatalim.uz/uz/article/131>
5. Erta bolalik sharoitlarida inklyuziv jamoalar qurish – bolalar birgalikda <https://www.kit.org/building-inclusive-communities-in-early-childhood-settings/>.